

PM

DATUM: 2013-03-25
AVDELNING: ADM
HANDLÄGGARE: Leif Jacobsson

SVERIGES RIKSBANK
SE-103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel +46 8 787 00 00
Fax +46 8 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

DNR 2012-543-ADM

■ Upphovsrättsliga frågor i den nya sedelserien

1. Bakgrund

Riksbanksfullmäktige fattade i april 2011 beslut om tema och motiv för den nya svenska sedelserien. Temat skulle vara kulturpersonligheter i kombination med natur/miljömotiv från olika delar av landet enligt följande:

Valör	Personmotiv	Natur/miljömotiv
20 kronor	Astrid Lindgren	Småland
50 kronor	Evert Taube	Bohuslän
100 kronor	Greta Garbo	Stockholm
200 kronor	Ingmar Bergman	Gotland
500 kronor	Birgit Nilsson	Skåne
1000 kronor	Dag Hammarskjöld	Lappland

Fullmäktige beslöt vidare att utlysa en formgivningstävling om de nya sedlarna. Syftet var att få ett brett underlag för beslutet om sedlarnas formgivning. Målet var att utse ett vinnande förslag som kunde vara konstnärlig utgångspunkt för den nya sedelserien.

Den formella grunden för tävlingen skulle vara en projekttävling enligt lagen om offentlig upphandling. Tävlingsregler som är utarbetade av Sveriges Arkitekter, och som även är godkända av Sveriges designer och Konstnärernas riksorganisation, skulle tillämpas.

En tävlingsjury utsågs som bestod av fullmäktigeledamöterna Peter Egardt (ordförande), Anders Karlsson, Sonia Karlsson och Allan Widman samt konstnärerna Jordi Arkö och Karin Granqvist.

2. Formgivningstävling

Tävlingen utlystes i april 2011. I ett första steg inbjöds intresserade som uppfyllde vissa kvalifikationskrav att anmäla intresse för att delta. 46 ansökningar kom in. I ett andra steg inbjöds åtta av de sökande att vara med i själva tävlingen. De inbjudna var kvalificerade formgivare och konstnärer. Uppgiften var att lämna förslag på utformning av fram- och baksida på de sex sedelvalörerna, dvs. totalt tolv skissförslag.

Av tävlingsprogrammet framgick att tävlingsförslagen skulle vara självständiga konstnärliga verk i upphovsrättslagens mening. För att säkerställa att de

■ upphovsrättsliga frågorna beaktades skulle de tävlande lämna uppgift om vilka inspirationskällor som använts i samband med att tävlingsförslagen lämnades in.

Av programmet framgick vidare att Riksbanken, vid tveksamhet om tävlingsförslagets konstnärliga självständighet, kunde komma att göra egna undersökningar. Om Riksbanken bedömde att tävlingsförslagen utgjorde självständiga konstnärliga verk, men att det ändå inte med säkerhet kunde fastställas att förslagen uppfyllde upphovsrättslagens krav för sådana verk, kunde Riksbanken komma att inhämta samtycken från rättighetsinnehavarna. Skälet till detta förbehåll var att upphovsrättsfrågor ofta är svårbedömda och att Riksbanken ville minimera risken för tvister när det slutliga beslutet om sedlarnas utformning väl fattats.

Ett ytterligare skäl var att personerna på sedlarnas motiv levtt under sen tid. Eftersom det upphovsrättsliga skyddet för konstnärliga och litterära verk gäller i 70 år efter upphovsmannens dödsår var det inte osannolikt att det kunde finnas rättighetsinnehavare till foton och andra bilder som de tävlande använde som förlagor.

3. Juryns bedömning

Samtliga tävlingsdeltagare lämnade förslag som juryn godkände för bedömning. Juryn konstaterade vid sin granskning att alla tävlande använt andra konstnärliga verk som inspirationskällor för delar av tävlingsförslagen. Samtidigt bedömde juryn, i enlighet med vad de tävlande också själva intygat, att samtliga förslag i sin helhet utgjorde självständiga konstnärliga verk.

Det stod dock redan under juryarbetet klart att det skulle komma att krävas en mer djupgående analys av de upphovsrättsliga frågorna i enlighet med vad som förutskickats i tävlingsprogrammet. På grund av tävlingssekretessen var det dock inte möjligt att gå närmare in på dessa frågor innan tävlingen var avgjord och en vinnare utsetts.

Till vinnare av tävlingen utsågs Göran Österlunds förslag "Kulturresan". Andra pris gick till förslaget "Älskade aktörer", utarbetat av Hans Cogne, Clara Terne och Lars Sjöoblom. Bedömningen av juryn gjordes, i enlighet med tävlingsbestämmelserna, utan att det framgick vilka formgivare som stod bakom respektive förslag.

Samtliga deltagare fick ett arvode på 100 000 kronor. Därutöver hade juryn 200 000 kronor att fördela som prissumma. Förstapristagaren tilldelades 150 000 kronor och andrapristagaren 50 000 kronor.

4. Upphovsrättsliga aspekter på det vinnande förslaget

Vid en analys av de upphovsrättsliga aspekterna på det vinnande förslaget konstaterades att det från juridisk synpunkt ofta kan vara svårt att avgöra om det kvarstår en bakomliggande upphovsrätt till en bild som bearbetats, eller om den bearbetade bilden blivit ett nytt självständigt verk, fristående från originalverket.

Riksbankens utgångspunkt var att samtycke skulle inhämtas från berörda rättighetsinnehavare vid minsta tveksamhet om en bild eller en symbol var beroende av upphovsrätten till de bakomliggande inspirationskällorna. Riksbanken skulle också betala en rimlig ersättning för användningen av de bilder som har en framträdande plats på sedlarna.

Det konstaterades att formgivaren hade använt foton som inspirationskällor till porträtten på de avbildade personerna och att det inte med säkerhet kunde fastställas att porträtten utgjorde självständiga verk enligt upphovsrättslagen. Således stod det klart att medgivanden skulle behövas i dessa fall från fotograferna eller

■ andra rättighetsinnehavare. Ytterligare ett antal bilder och symboler fanns som kunde vara upphovsrättsligt skyddade.

Analysen resulterade i att Riksbanken skulle behöva samtycke till användningen av sju större och fem mindre bilder och symboler. De större bilderna är porträttbilderna på Astrid Lindgren, Evert Taube, Greta Garbo, Ingmar Bergman, Birgit Nilsson och Dag Hammarskjöld samt en bild från Lappland på baksidan av 1000-kronorssedeln. De mindre bilderna är en teckning av Pippi Långstrump på 20-kronorssedeln, noter ur melodin "Så länge skutan kan gå" på 50-kronorssedeln, en bild från inspelningen av filmen "Det sjunde inseglet" på 200-kronorssedeln, en bild från operaföreställningen "Valkyrian" på 500-kronorssedeln samt FN-symbolen på 1000-kronorssedeln.

Övriga bilder på sedlarna är antingen självständiga verk som är skapade av formgivaren Göran Österlund eller verk vars inspirationskällor, såvitt Riksbanken kunnat bedöma, saknar upphovsrättsligt skydd.

5. Ersättningar

Vid fastställande av ersättning för användning av bilder är upplaga och spridning, samt huruvida ändamålet är kommersiellt eller icke-kommersiellt, avgörande faktorer. För sedlar gäller speciella förutsättningar i och med att upplagan och spridningen är mycket stor. Samtidigt används inte bilderna i original, utan utgör förlaga för en sedelgravyr. En ytterligare förutsättning är att upphovsmannens namn inte kan anges på sedeln.

Efter undersökningar av generella ersättningsnivåer på marknaden beslöt Riksbanken att erbjuda rättighetsinnehavarna till de sju större bilderna 85 000 kronor som en engångsersättning för att få använda bilden. Alla rättighetsinnehavare skulle erbjudas samma ersättning. För de mindre bilderna bedömde Riksbanken att ingen ersättning skulle utgå mot bakgrund av att bilderna inte har en framträdande plats på sedlarna.

Det visade sig möjligt att med dessa utgångspunkter träffa en överenskommelse i samtliga fall utom ett, nämligen bilden på Dag Hammarskjöld på 1000-kronorssedeln. Bilden på Dag Hammarskjöld har som en följd av detta, i samråd med formgivaren, bytts ut. Den nya bilden utgår från ett foto som är taget av den kanadensiske fotografen Yousuf Karsh. En skiss på 1000-kronorssedeln med den nya bilden inlagd framgår av [bilaga 1](#).

6. Samtycken

Följande samtycken till användning av bilderna har lämnats:

Valör	Bild	Upphovsman	Samtycke lämnat av
20	Foto av Astrid Lindgren	Jacob Forsell	Scanpix
20	Teckning av Pippi Långstrump	Ingrid Vang Nyman	Saltkråkan
50	Foto av Evert Taube	Bengt Adin	Maria Adin
50	Notslinga från "Så länge skutan kan gå"	Evert Taube	Universal Music
100	Foto av Greta Garbo	Clarence Sinclair Bull	Warner Bros. Samtycke till användning av namn och bild även lämnat av Harriet Brown & Co

200	Foto av Ingmar Bergman	Frederick-Edwin Bertin	Upphovsmannen
200	Foto från "Det sjunde inseglet"	Louis Huch	Svensk Filmindustri
500	Foto av Birgit Nilsson	Enar Merkel-Rydberg	Kungliga Operan
500	Foto från "Valkyrian"	Enar Merkel-Rydberg	Kungliga Operan
1000	Foto av Dag Hammarskjöld	Yousuf Karsh	Camera Press/Bulls Press
1000	Fjällbild från Lappland	Claes Grundsten	Upphovsmannen
1000	FN-symbolen		FN

7. Texter på sedlarna

Sedlarna kommer även att innehålla mini- och mikrotexter som ligger invävda i sedlarnas motiv. Texterna fungerar som en extra säkerhetsdetalj och bidrar till att sedlarna blir svåra att förfalska. Sådana texter finns även på de nuvarande svenska sedlarna.

Minitexter har en höjd på cirka 0,7 millimeter. De är läsbara med blotta ögat om man har god syn. Mikrotexter har en höjd på 0,2-0,3 millimeter och kräver hjälpmedel för att kunna läsas. Dessa texter kan vara sammansatta av en rad av ord utan mellanslag och skiljetecken och där ord och meningar avslutas slumpvis.

Riksbanken har gjort bedömningen att det är lämpligt att texterna har en anknytning till personerna på sedlarna. Förslag till texter har därför inhämtats från anhöriga till personerna och från organisationer som förvaltar deras minne. I två fall har formgivaren lämnat textförslag. Totalt har elva textförslag kommit in.

Åtta av texterna är citat ur litterära verk som skapats av personerna på sedlarna. Enligt upphovsrättslagen är det tillåtet att citera ur offentliggjorda verk i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet. Tolkningen av denna bestämmelse är inte entydig. Riksbanken har därför valt att inhämta samtycken från berörda rättighetsinnehavare. Eftersom texterna inte har en framträdande plats på sedlarna har Riksbanken inte ansett det motiverat att betala ersättning för sådana samtycken. Detta har accepterats av samtliga rättighetsinnehavare. Rättighetsinnehavarna har också accepterat att källan inte anges på sedeln och att upphovsmännens namn inte anges i direkt anslutning till texterna.

En sammanställning av textförslagen, förslagsställarna och lämnade samtycken finns i [bilaga 2](#). Flertalet texter kommer att vara mikrotexter. Exakt vilka texter som blir mikro- respektive minitexter avgörs vid sedlarnas slutliga formgivning. Texterna kan då också komma att förkortas.

Bilaga 1: Skiss till 1000-kronorssedelns framsida med ny bild av Dag Hammarskjöld

Bilaga 2: Underlag till mini-och mikrotexter på sedlarna

VALÖR	TEXT	FÖRSLAG LÄMNAT AV	SAMTYCKE LÄMNAT AV
20	<p>Om ni skulle ta och gå hem nu, sa Pippi, så att ni kan komma tillbaka igen i morgon. För att om ni inte går hem så kan ni ju inte komma tillbaka. Och det vore ju synd. (Ur "Pippi Långstrump", första utgåva 1945)</p> <p>Fina lilla krumelur, jag vill aldrig bliva stur. (Ur "Pippi Långstrump i Söderhavet", första utgåva 1948)</p> <p>En barndom utan böcker, det vore ingen barndom. Det vore att vara utestängd från det förtrollade landet, där man kan hämta den sällsammaste av all glädje. (Astrid Lindgren, Skolbiblioteket 1958:3)</p> <p>Jag vill skriva för en läsekrets som kan skapa mirakel. Barn skapar mirakel när de läser. Därför behöver barn böcker. ("Om läshunger", essä av Astrid Lindgren i tidskriften "Vi husmödrar" 1956:10)</p>	Malin Billing, Saltkråkan	Saltkråkan
50	Rönnerdahl är gammal men han valsar ändå! Rönnerdahl har sorger och ont om sekiner. Sällan får han rasta – han får slita för två. Hur han klarar skivan kan ingen förstå... (Ur Evert Taubes visa "Sjösala vals")	Pia Schmidt de Graaf, Taube-arkivet, Universitetsbiblioteket, Göteborg. Avstämt med Taubes släktingar via advokat Carl Magnus Lilienberg.	Warner/Chappell Music
100	Karin, Ninotchka, Marie Walewska, Anna Karenina, Katrin, Christina, Mata Hari, Susan Lenox, Yvonne, Anna Christie, Irene, Arden Stuart, Lillie, Diana Merrick, Tania, Marianne, Felicitas von Rhaden, Elena, Leonora, Grevinnan Dohna. (Ett urval av Greta Garbos filmroller)	Rune Hellquist, Garbosällskapet	Inga rättigheter finns till namnen ifråga

200	<p>Jag vet nämligen att vi med filmens hjälp kan tränga in i hittills obesedda världar, verkligheter utanför verkligheten. (Ingmar Bergman i artikeln "Det att göra film" i "Filmnyheter" 19-20, december 1954)</p> <p>Den tillhör er, världens dyrbaraste stol, var rädda om den. Den är mycket ömtålig, den går lätt sönder, metallen som levat i miljarder år, femtioniotusen meter under jorden har tröttnat på mänskorna, den kan falla sönder i stoft och damm precis som kejsarinnan om ni inte är rädda om den. (Oscar i "Fanny och Alexander", 1982)</p>	Jan Holmberg, Stiftelsen Ingmar Bergman	Stiftelsen Ingmar Bergman
500	Agathe, Aida, Amelia, Ariadne, Brünnhilde, Donna Anna, Elektra, Elettra, Elisabeth, Elsa, Fältmarskalkinnan, Färgarfrun , Isolde, Judith, Lady Macbeth, Leonore, Lisa, Minnie, Örtlinde, Penelope, Rezia, Salome, Senta, Sieglinde, Sigrun, Tosca, Turandot, Ursula, Venus, Woglinde. (Birgit Nilssons operaroller)	Gitte Lindström-Harmark och Lars H Ericson, Birgit Nilsson Museum	Inga rättigheter finns till namnen ifråga
1000	<p>Mät aldrig bergets höjd förrän du nått toppen. Då ska du se hur lågt det var. (Ur Dag Hammarskjölds bok "Vägmärken")</p> <p>Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap. (FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 1)</p>	<p>Göran Österlund</p> <p>Göran Österlund</p>	<p>Marlene Hammarskjöld Hagström och Lars Strömberg, boutredningsman efter Ulrika Wrede af Elimä</p> <p>Utdraget ur FN-deklarationen är fritt att använda. Riksbanken har informerat FN om den tilltänkta användningen</p>